

SÁRKÖZI ZOLTÁN—TÓTH RÓBERT

**EGYKORÚ FELJEGYZÉS A SZOVJETUNIÓ BARÁTAI
MAGYARORSZÁGI EGYESÜLETÉNEK (SZUBME) A HAZAI
ANTIFASISZTA ELLENÁLLÁSBAN BETÖLTÖTT SZEREPÉRŐL
1944—1945**

A Szovjetunió Barátainak Magyarországi Egyesülete (rövidítve: a „SZUBME”), az ország 1944. március 19-én történt német katonai megszállását követően, valamikor a nyár folyamán, Budapesten alakult meg.

Alapító tagjai Fisch Emil és Péntes Géza voltak. Az előbbi 1898. november 6-án Kiskunfélegyházán született. Egyetemi hallgatóként már 1918-ban kapcsolatba került a „Galilei Kör”-rel, majd — mint vegyészmérnökjelölt — a műegyetemi „Szocialista Diákszövetség”-gel. Részt vett — többek közt — a lánchídi csatában. A Magyarországi Tanácsköztársaság leverése után Bécsbe emigrált. Innen 1931-ben családjával együtt a Szovjetunióba távozott, ahol a filmgyártásban foglalkoztatták. 1938-ban tért vissza ismét Magyarországra.¹

Péntes Géza (1906—1973), aki 1931 és 1936 között a Szovjetunióban dolgozott, kitűnően ismerte az orosz nyelvet. Spanyolországban a köztársaságiak oldalán harcolt. A felszabadulás után orosz nyelvű szovjet irodalmi műveket fordított magyarra. Önálló regényt is írt „Közjáték Spanyolországban” címmel, melyet 1947-ben Budapesten a Cserépfalvi Kiadó jelentetett meg. 1954-ben mint építész-mérnök tevékenykedett.²

A Szovjetunió Barátainak Magyarországi Egyesülete tevékenységét egészében Budapestre korlátozta. Kapcsolatban állt az illegális Kommunista Párttal és rajta keresztül a Magyar Fronttal. A főváros területén 1944 szeptemberében több helyi szervezetet hozott létre. Ezek közül a legjelentékenyebb az Egyesült Izzólámpa és Villamossági Részvénytársaság gyártelepén működött. A szervezetek legfontosabb feladata kezdetben a felvilágosító munka volt. A Szovjetunió életének, politikai, társadalmi, gazdasági és kulturális viszonyainak az ellenforradalmi rendszer hamisításaitól megtisztított, a valósággal megegyező bemutatása az e célt szolgáló illegális sajtó példányain, továbbá röplapokon és brosúrákon keresztül történt. Erre különösen azért volt nagy szükség, mert Budapest lakossága szinte a küszöbön álló felszabadítás pillanatáig mindezekről elsősorban ellenséges beállításban szerezhetett tudomást.

Az Egyesületnek az értelmiség körében volt nagyobb hatása. Jellemző, hogy az „Egyesült Izzó”-ban rövidesen sikerült megnyerniük Dallos György főmérnököt, Bay Zoltán világhírű fizikus professzort, sőt magát gróf Jankovich Dénest,

¹ A Magyar Antifasiszta Ellenállás Lexikona. (Kézirat)

² *Pintér István: A Magyar Front és az ellenállás. (1944. március 19—1945. április 4.)* Bp., 1970. (a továbbiakban: *Pintér*, 1970.) 222—223. o. — *Domokos József: Két per egy kötetben.* Bp., 1978. (a továbbiakban: *Domokos*) 331. o., valamint Gazsi József szíves közlése alapján.

a vezérigazgatót is. A SZUBME-n keresztül került be az ellenállási mozgalomba — több társával együtt — a később mártírhalált halt Nagy Jenő ezredes.

Az Egyesület szorosán együttműködött a Magyar Hazafiak Szabadság Szövetségével (MHSZSZ), valamint a betöltött „Magyar Nemzet” újságíró gárdájával.³

Az egyesületi tagok későbbi tragédiájának egyik oka az volt, hogy 1944 őszén különböző kalandor jellegű csoportokkal is összeköttetésbe kerültek. Itt elsősorban Topa Jánosra és Stolte Istvánra gondolunk. Az előbbi, az állítólagos „partizánvezér”, a budapesti peremkerületek munkásait igyekezett a SZUBME helyi szervezetei útján tömöríteni (Kispest, Pesterzsébet, Csepel, Kőbánya), míg az utóbbiról később kitudt, hogy az ellenállási mozgalomban gyanúsán képes szerepet játszott.

Többek közt a SZUBME-n keresztül kapcsolódott a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottságához az ún. Demény-frakció is.⁴

A SZUBME fontosságának bizonyítéka, hogy az ellenállási mozgalom csúcsszervében, a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottságában — titkárán, Péntes Gézán keresztül, akinek mozgalmi neve: dr. Fekete volt — személyes képviseléssel rendelkezett. Nevezettet november 20-a körül a Malinovszkij marsallhoz és Molotov külügyminiszterhez intézendő levél átadása ügyében összeállított 3 tagú küldöttségbe is jelölték, különös tekintettel orosz nyelvtudására és szovjet kapcsolataira.⁵ A küldöttség elindulását — mint ismeretes — az 1944. november 22-én bekövetkezett lebukások akadályozták meg.⁶

A katonai vezetők elhurcolása utáni napokban, 1944. november 23-án és 24-én letartóztatták Topa Jánost, Fisch Emilt és Stolte Istvánt. Valamennyiüket a Margit körúti fegyházba szállították be. Innen továbbhurcolták őket Sopronkőhidára. Hasonló sorsra jutott a december 2-án letartóztatott Ujvári Miklós, az alább közölt feljegyzés írója is. Míg azonban őt Sopronkőhidáról vissz szállították Budapestre, addig a katonai bíróság 1945. január 3-án és 4-én tartott tárgyalásán Topa Jánost és Fisch Emilt halálra ítélte. Mindkettőjüket kivégezték. A 15 évi fegyházra ítélt Dallos György a fegyházban öngyilkos lett.⁷ Stolte Istvánt pedig a többi rabbal együtt — gyalogmenetben — Németországba kényszerítették.⁸ Így végződött a SZUBME vezetőinek és az ellenállás során hozzájuk kapcsolódott mozgalmi emberek sorsa, Péntes Géza volt talán az egyetlen, aki lebukás nélkül érte meg Budapest felszabadítását. A Németországból hazakerült Kálmán Andor cipőgyáros pár nappal élte túl kiszabadulását.⁹

*

Az alább közölt feljegyzés a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. Z 221-es törzsszámú, „Ügyvezető Igazgatóság” elnevezésű állagának „bárány János igazgató iratai” sorozatában, a 67. csomó 489. dossziéjában található meg.

3 A Magyar Antifasiszta Ellenállás Lexikona. (Kézirat) — Vigh Károly: Ugrás a sötétbe. 2. bőv. kiad. Bp., 1984. 209—210. o. — *Lévai Jenő*: A Margitkörúti vészbrák... Vádirat Babos József, Dominich Vilmos és hadbíró-pribékjeik ellen. Részletek a különböző ellenállási mozgalmakból. Bp., 1945. 29—30. o. — *Pintér István*: Magyar antifaszizmus és ellenállás. Bp., 1975. (a továbbiakban: *Pintér*, 1975.) 353. o.

4 *Pintér*, 1975. 353., 418—419. és 431—433. o. — Magyar szabadságharcosok a faszizmus ellen. Dokumentumok a magyar antifasiszta ellenállási mozgalom történetéből. 1941—1945. (Szerk.: Harsányi János.) Bp., 1966. 570., 582—583., 596—597. és 603—604. o. — *Pintér*, 1970. 214—216. o. — *Domokos*, 299—300., 331—351. és 405. o.

5 Magyar szabadságharcosok a faszizmus ellen... i. m. 596. o. — *Pintér*, 1975. 222—223. o. — *Domokos*, 298—300., 331—351. és 405. o.

6 *Pintér*, 1975. 223. o.

7 *Domokos*, 347—352. és 405. o. és *Almásy Pál*: Sopronkőhidai napló. 1944—1945. Budapest, 1984. (a továbbiakban: *Almásy*) 51. és 130. o.

8 *Markos György*: Vándorló fegyház. Bp., 1971. 391. o.

9 *Révay Kálmán*: Sopronkőhida 1944—45. Bp., 1946. 145. o. és *Almásy*, 311. o.

„SZ. U.B.M.E”-I, ILLETVE A NEMZETI ELLENÁLLÁSI
MOZGALOMBAN VALÓ MŰKÖDÉSEMNEK TÖRTÉNETE

Előre is elnézést kérek, ha netán hosszadalmas lennék, de ha a feladatot intuitíven és lelkiismeretesen teljesítem, úgy nem szabad olyan momentumok, sőt benyomások felett sem szó nélkül napirendre térnem, amelyek — felületes elbírálással — lényegtelennek tűnhetnének, vagy amelyek nincsenek ténykedésemmel szoros kapcsolatban. Nem szeretnék biografikus útra siklani és nem szeretnék szerénytelennek tűnni esetleges olyan kritikával, hogy igénytelen szerepemnek és működésemnek túlzott jelentőséget tulajdonítok. Kimerítő ismertetésemre kizárólag az a szándék vezet, hogy minden olyan „Szubme”-tag működése, ki az elmúlt — talán a történelem legsötétebb, legaljasabb és legvéresebb uralmának, — rendszerének aláásása, megdöntése érdekében aktíve valamit is tett, az annak ismertetésével a „Szubme” történelmének egy darabkáját tükrözze vissza. Annak a „Szubme”-nak, melynek vezetősége minden kockázatot vállalva, félretéve hivatásának célkitűzését — mely abban kulminál, hogy kulturális síkon mozog —, átállt a harcos vonalra és harcolt is lelkesen — az aljas árulásig — olyan hévvel, mely a földalatti mozgalmak terén minden kritikát kibír.

Szabotázs mozgalmak megindítása a nagyiparban, partizán szervek létrehozása, ennek kapcsán pedig a vezérkar és tiszikar ellenállási mozgalmával való együttműködés, a magyar polgári ellenállási mozgalmakkal való érintkezés felvétele és szoros kapcsolata, földalatti újság megindítása a tömegek felé, azzal az intencióval, hogy a sugalmazott és irányított sajtón keresztül a Szovjetunió belső berendezkedése elleni, a Szovjetunióban levő helyzetről hazug propagandával szuggerált torzképek ellensúlyozására lehetőség adassék. Azoknak tehát helyes és a tényeknek megfelelő megvilágítása, továbbá a magyar tudományos, irodalmi és művészeti körök kiválóságaival való kapcsolat felvétele, mindmeggannyi oly ténykedés, olyan pozitív eredmény, mely a „Szubme” történelmének majdani megörökítése esetén méltán fogadható el útmutatásul a jövő nemzedék számára is.

Mielőtt a tényleíráshoz kezdenék, mély részvétellel és kegyelettel emlékezem meg mártír katonai vezetőink és elvtársaink emléke előtt:

KISS JÁNOS
altábornagy,

NAGYJENŐ
vezérkari ezredes

TARCSAY VILMOS
nyugállományú vezérkari százados

FISCH EMIL

vegyéssz mérnök

SZILÁGYI SÁNDOR

a Magyar Közművelődési Tanács ügyv. elnöke

DALOS GYÖRGY

gépéssz mérnök és

KÁLMÁN ANDOR

cipőgyáros

Mozgalmunk vértanúi Ők, akik a fasizmus elleni harcuk oltárán életüket kellett áldozzák. A náci bérenc gyilkosok szadisztiikus ítélet-végrehajtása a sors végzetes, kegyetlen és idegtépő véletlene folytán részben a Margit körüti fogházban, cellám ablaka alatt folyt le.

Most pedig az előadottak után, rátérek — lehetőség szerint kronologikus sorrendben —, azokra a tényekre, melyekkel megvilágítani igyekszem az átélt eseményeket.

1944. év nyarán keresett fel *Fisch Emil* vegyéssz mérnök, akihez több, mint két évtizedes meleg barátság szála fűzött, amelyet nem szakított meg az az intervallum sem, melyet a Moszkvában és Kazánban töltött évei jelentettek, mert még ebben az időben is baráti levelezésben állottunk egymással. Ez alkalommal *Fisch* barátom annak közlése céljából keresett fel, hogy egy dr. Fekete nevű barátjával, — ki szintén hosszabb időt töltött Szovjet-Oroszországban —, ellenállási mozgalmat szervezzenek, amelynek alfája egy földalatti újság megindítása. Örömmel vállalkoztam mindenre, amire fölkért. Átszellemülten fogtam fel mindennek jelentőségét, amely a fojtogató, bűnös, vérgőzös rendszer rombadöntésének elősegítése érdekében mutatkozott, melyet ha atomnyi erővel és lehetőséggel tudok csak előmozdítani, boldog kötelességteljesítést jelent. Másnap *Fisch* barátom dr. Feketével keresett fel, akinek személyében *Pénzes Gézá*t ismertem meg. Ebben az időben én már egy SS szabotázsüzem műhelyében voltam, mint kesztyűkészítő munkás alkalmazásban, mely üzemnek két vezetőjéhez, *Kálmán Andorhoz* és *Staub Hermannhoz* baráti szálak fűztek. Különösen régi és bensőséges volt ez a viszony *Kálmánnal* szemben, akinek az üzembe való bejutásomat köszönhettem. Ez a menedék családom részére ugyancsak — ha nem is abszolút, de relatív védelmet nyújtott. Ez az üzem oázist jelentett azok számára, akiket *Kálmánnak* és *Staubnak* megbújtatni sikerült, — akár mint politikai üldözöttet, akár katonaszökevényeket, vagy mint deportálás elől a koncentrációs táborokból menekült egyéneket. — *Pénzessel* és *Fischsel* való megbeszélés alkalmával azonnal átláttam, hogy *Kálmánnak* és *Staubnak*, illetve az üzemnek a mozgalom szolgálatába való állítása elsődrendű érdek. Ebből kiindulva vezettem én elsősorban és ízben *Pénzest* és *Fischt* a Semmelweis u. 2. sz. alatti üzembe *Kálmánhoz*, akit nem volt nehéz feladat rábírnom arra, hogy legyen segítségünkre úgy anyagilag, mint minden más rendelkezésére álló eszközzel. Még aznap felkerestük *Szilágyi Emil* barátomat, a Salgótarjáni Kőszénbányának elmozdított igazgatóját. Ez alkalommal arra az elhatározásra jutottunk, hogy *Pénzest* és *Fischt* bekonferálja br. *Korányi János* volt kollégájánál, lehetőséget nyújtva arra, hogy a magyar ellenállási front akkori vezetőivel, többek között gr. *Desseffy Gyulával*, ögr. *Pallavicinivel* és *Pálffy József gróffal* találjanak érintkezést és lehetőséget arra, hogy a „Szubme” lapjának megindíthatása céljára nagyobb összegű anyagi segítséget szerezhessenek. *Pénzes* és *Fisch* néhány nap múlva a kora reggeli órákban ül-

tek össze nevezettekkel a Nemzeti Kaszinó kasszalónjában, ahol sikerült meg-
egyeződésre jutniok.

Az anyaggal, az új feladatok megoldásával a munka arányosan nőttön-nőtt,
úgy hogy *Fisch* barátom nem sokáig tétovázott elhatározásán, amely a munka-
táborból való azonnali szökését jelentette. Teljes napot betöltő, intenzív munkát
igényelt akkor már a „Szubme” egyre terjeszkedő hálózata. *Pénzes* és *Fisch*
pedig fúrták a földalatti alagutakat és dolgoztak éjjel-nappal, úgyszólván meg-
állítás nélkül. De mi történjék *Fisch* szökése után? Amennyire lehetséges legali-
zálni kell a situációt, mert különben, — eltekintve az elfogatási veszélytől —,
gátolva van a szabad mozgásában és így az igen értékes munka elvégzésében.
Készen voltam a tervvel! Be kell hozni az SS üzembe. — Így állította be *Fisch*
vegyésmérnököt *Kálmán*, mint cipész-segédmunkást az üzem státusába azzal,
hogy az üzemben csak üres óráiban kell mutatkoznia. — Egy ügyvezett SS
védett házban szereztünk számára lakást is, ahol a földalatti munka nagyobb
biztonságban folyhatott a kitűzött cél felé. Ebben a házban mutattam be *Pén-
zesnek* és *Fischnek Dalos György* barátomat, az Egyesült Izzó főmérnökét és
kísérleti osztálya vezetőjét, *Bay* professor asszisztensét. *Dalos* barátom hozta
el lakásomra *Bay* professort, akit ott bemutatva *Pénzesnek* és *Fischnek* hosszú
tanácskozás folyt, melynek eredménye *Bay* professor táborunkba való állása.
A megbeszélés oda irányult, hogy megfelelő szabotázzsal megakadályozható le-
gyen a gyárban tároló nyersanyagnak és készárúnak a németek részéről való
elszállítása, robbantások megakadályozása, esetleg gyári fegyveres erő megszer-
vezése stb., stb. *Bay* professor készséggel szolgált felvilágosítással a műegyetem-
mi helyzettel kapcsolatos kérdésekben is, majd nagy érdeklődéssel hallgatta
Pénzes és *Fisch* előadását a Szovjetunió tudományos életének irányáról, ered-
ményeiről és nivójáról. Más alkalommal *Bay* elvitte *Pénzest* és *Fisch* *Jankovich*
gr.-nak, az Egyesült Izzó vezérigazgatójának lakására, ahol *Jankovich*
utasította *Dalost*, hogy szolgáltasson ki *Pénzesnek* és *Fischnek* egy-egy teleges
rádiót és álljon minden tekintetben rendelkezésükre. Ugyanakkor [a] földalatti
újság részére nagyobb összeget utalt ki, melyet én előlegeztem *Dalosnak*, illet-
ve *Pénzesnek*. Erre az időszakra esik *Bay*, *Dalos*, *Pénzes*, *Fisch Szent-Györgyi*
professzorral való megbeszélésének lefolyása.

Ezekben a napokban ismerkedtem meg *Fisch* lakásán egy *Topa* nevezetű
fiatalemberrel, akit mint orosz partizán őrnagyot mutatott be nekem *Fisch*.
Topa elbeszélte többek között, hogy a német csapatok mögött Odesszától tette
meg az utat Budapestig. *Pénzes* és *Fisch* működése, befolyása a hadsereg ellen-
állási mozgalom szerveihez megfelelő intenzitással folyt. Közben bekövetkeztek
az október 15-i tragikus események és annak fejleményei, pedig sok eredményt
vártunk azoktól a napoktól. *Pénzes* és *Fisch* politikai síkon nagyon szép ered-
ménnyel működtek. *Bethlennel* és a fiatal *Horthyval* való tanácskozásaik, illet-
ve az ebben a körben szerzett benyomások okkal ringathattak mindannyiunkat
olyan illúziókba, hogy az a lépés, amit annyira vártunk és amely lépés a sürgető
körülmények folytán a tervezett időpont előtt váratlanul bekövetkezett, meg-
menti az országot attól a katasztrófától, melybe a Szálasi nyilas orgia taszí-
totta és attól a mélységtől, amelybe zuhant. Sajnos azonban az árulás itt is
győzelmet aratott.

Az események kergették egymást, a cselekvés órája pedig közeledett. A győ-
zelmesen haladó felszabadító szovjet hadsereg megérkezett Budapest kapuihoz.
Ezzel egyidejűleg kerültek mozgásba a magyar vezérkar és hadsereg ellen-
állási szerveinek kis számban tömörült vezetői és a különböző partizáncsopor-

tok vezetői is. *Pénzes* és *Fisch* kapcsolata különösen ebben az időszakban volt igen élénk nevezett körökkel.

Fisch egy szombati napnak délelőttjén azzal sietett haza, hogy *Dalossal* kell sürgősen találkoznia, mert a legnagyobb horderejű események küszöbén állunk. A véletlen különös játéka folytán *Dalos* éppen akkor toppant be hozzám. Élénk vitát eredményezett *Fischnek* az a közlése, hogy majdnem bizonyos Budapest ellen az éjszakai nagy offenzíva megindítása, és ezzel egyidejűleg pedig a Pesten beszervezett ellenállási erők megmozdulása és felkelése. A fegyverek kiosztása már reggel megkezdődött! — *Dalosnak* szerepe, illetve feladata volt, hogy még az esti órákban német tiszti egyenruhába öltözött egyének kíséretében, — át kell jutnia Csepelre és ott technikai segítséggel megakadályozva a rádiótorony robbantását gondoskodni arról, hogy a rádió üzemképes állapotban mielőbb a felkelők rendelkezésére állhasson. — Heves vita kezdődött, mert *Dalos* sok kérdést nem látott tisztán, melynek folytán a feladat elvégzését úgy szólván lehetetlennek tartotta. Én magam is *Dalos* álláspontjával azonosítottam magam. Ekkor közölte velünk *Fisch*, hogy a katonai körök már előző nap nem tudtak *Pénzessel*, *Szilágyi Sándorral* a Magyar Közművelődési Tanács székházában tanácskozást folytatni, mert érzésük szerint a ház megfigyelés alatt áll. A felkelés, illetve az ellenállási mozgalom katonai vezetőivel *Kálmán Andor* *Semmelweis* utcai lakásán szeretnének tehát összeülni és pedig aznap délután. A tárgyalás, illetve a közben ide orosz oldalról befutó hírek és esetleges utasítások fogják eldönteni az éjszakai események súlyát. Mi is a lakásban fogunk tartózkodni, mert a rádiótechnikai kérdések megvitatásánál, illetve eldöntésénél *Dalosra* szükség lehet. Már 2 óraker ott voltunk *Dalossal* és *Fisch-sel*. Átérezve a találkozók igen nagy jelentőségét, nem leplezhető izgalommal vártuk annak lefolyását.

Délután pontosan 3 óraker érkeztek meg egymás után, egyenként: *megboldogult Nagy Jenő* vezérkari ezredes, *Mikó* vezérkari százados, *gr. Dessewffy Gyula*, *Topa János* állítólagos orosz partizán őrnagy, *Stolte István* állítólagos magyar partizánvezető és *Pénzes Géza*. Mi *Dalossal*, és *Kálmán Andornéval* — villamossággal telített légkörben, — egy szomszédos helyiségben vártuk a megbeszélés végét, amelynek eredménye — a közben befutott direktívák folytán — a felkelés elhalasztása volt. A társaság elszéledt, mi pedig abban a tudatban indulhattunk haza, hogy az elkövetkezendő napok eseménytelenségre vannak ítéelve.

Fisch Emillel azonban lankadatlan tetterővel dolgoztunk tovább és készítettük elő az ellenállást. Az Egyesült Izzóéhoz hasonlóan beszerveztük *dr. Ofner Alfréd* „Szubme”-tag és lakótársunk útján az Egyesült Izzó szomszédságában levő *dr. Lázár* és *dr. Ofner* vegyészeti és növényolajgyárat. *Fisch Emil dr. Ofner Alfréddal* kidolgozta a tervet és megszervezte az ellenállást azon esetre, ha a gyárat leszerelni, vagy megbénítani akarnák. *Dr. Ofner Alfréd* a gyárba nem mehetett ki, ezért *Perjés József* cégvezetője útján érintkezett *Asztalos Pállal*, a gyár művezetőjével, aki a Szociáldemokrata pártnak régi tagja volt. Közreműködésükkel sikerült a gyári fegyveres ellenállást megszervezni. *Asztalos Pál* kapcsolatba lépett a zuglói kommunista földalatti szervezettel, ahol megbeszélték, hogy szükség esetén 300 ember áll rendelkezésükre a gyár megvédésére. Ezenkívül beszervezték természetesen a gyár megbízható munkásait is. *Perjés József* a bevonulások alkalmával hamis igazolványokkal és minden egyéb más intézkedéssel megakadályozta, hogy a gyárból a beszervezett munkásokat elvihessék katonának. Sikerült is elérni, hogy a beszervezett gárda a gyárban maradt, sőt be is költöztek oda, úgy hogy éjjel-nappal ügyelhettek arra, hogy a gyárban a legcsekélyebb rombolás se történjék.

Bánhalmi Rezső mérnök, „Szubme”-tag, aki jelen volt a Pannónia utcai *Bay* professzorral folytatott megbeszélésen, Tito partizáncsoportjával való kapcsolatot mélyítette ki és összehozta *Fisch Emil*t ennek a csoportnak vezetőivel. *Jovanovics* titkárral és *Lewi Boroval* kijelölték azt az utat, melyet a közös harcban követni kell. Az összekötőtiszt szerepét *Bánhalmi* vállalta és a kapcsolat mind szorosabb lett. *Bánhalmi* fenti csoport vezetőit összehozta *Kálmán Vilmos* cipőgyárossal, abból a célból, hogy hiányos cipő- és bakancsfelszerelésük pótolva legyen. *Kálmán Vilmos*, mint mindenben, ez irányban is készséggel állott rendelkezésre. Meg kell említenem, hogy tulajdonképpen *Fisch Emil*t az üzemben *Kálmán* bujtatta.

Néhány napos intervallum után új izgalom! A Semmelweis utcai megbeszélés után egy hétre, szombaton este hiába várjuk haza *Fisch Emil*t. Telnek az órák és az éjszakába nyúlnak a rémképeket rajzoló, nehezen múló percek. *Dr. Ofner Alfréd*, *Földes Lajos* és *Pongrácz László* lakótársaim és barátaim társaságában virrasztok és várom a reggeli pirkadást, hogy elindulhassak *Kálmán* barátomhoz, akinél megdöbbenéssel hallok, hogy *Fisch Emil* megjelent nála *Stolte Istvánnal* előző este és közölte, hogy *Szilágyi Sándort* a Gestapo letartóztatta. A *Kálmán*, *Staub* és *Ujvári* nevekre szóló és ott fekvő magyar és orosz nyelven írt levelek, melyek az orosz megszállás esetén való azonnali szabad mozgásunk lehetőségét biztosították volna számunkra, olyan katasztrófális tárgyi bizonyítékok jelenthettek hármunk ellen, melynek következményei beláthatatlanok. — Érthető izgalommal közölte *Kálmán* velem, hogy *Fisch* ezért nem jött haza, már az éjszaka. Rokonával, *Büchler Pállal* üzent még előző este nekem, de *Büchlert* az üzenet tolmácsolásának végrehajtásában megakadályozta az a körülmény, hogy az úton nyilasok elfogták és őrizetbe vették. Nehéz órák és nehéz napok következtek ismét, sőt a legnehezebbek!

Éreztük, hogy szegény *Szilágyi Sándor* lebukásával katasztrófa ért mindannyiunkat, de nem gondoltuk, hogy ezzel megkezdődik az ellenállási mozgalom kegyetlen és tragikus felgöngyölítése. Nem gondoltuk különösen azért, mert a vonal még napok múltán is intakt maradt. Egy bajtársunk vállalkozott arra, hogy „légős” ruhában, mint tőmbparancsnok, helyszíni szemlére indul *Szilágyi Sándor* hivatalába és megkísérli kicsempészni a cirill betűs írógépet és a három levelet. Az illető — *Pálvári* barátunk — eredménytelenül térhetett vissza, mert a hivatalban ott ült már a Gestapo embere.

November végén *Fisch Emil* elhurcolása következett. Ez a tragikus esemény természetesen a legnagyobb izgalmat keltette baráti körében. Nem tudtuk, hogy milyen irányból következett ez be. Különösen *Fischné* előadása és a másnap megjelent *Pénzes Géza* véleménye tévesztett meg bennünket, ki abból kiindulva, hogy a politikai vonal intakt, arra következtetett, hogy *Fisch Emil* lebukását nem politikai síkon kell keresnünk, hanem nyilván nyilas vonalon. Ezt a feltevést alátámasztotta *Fischné* előadása is, amely szerint a letartóztatás körülményeiből mi sem gondolhattunk másra. Az események után mindenestre jónak tartottuk *dr. Ofner Alfréddal* és *Fisch Emilnével* a lakásunkban levő bizonyítékoknak, „Szubme”-igazolványoknak megsemmisítését, ami meg is történt. Hogy ezt megtehettük, annak a szerencsés körülménynek következménye, hogy a letartóztatást végző közegek elmulasztottak házkutatást tartani. Tulajdonképpen ez a tény erősítette meg azt a feltevésünket, hogy *Fischt* nem gyakorlott nyomozók, hanem nyilasok vitték el. Fentiek következménye, illetve ez a félreértés volt az oka annak, hogy ahelyett, hogy mi az események után megszojtunk volna, *Fisch Emil* lázas keresésére indultunk. Minden követ megmozgatva és minden anyagi áldozatot meghozva próbáltuk *Fisch* hollétét fel-

kutatni. *Staub Hermann* vette kézbe itt az irányítást, aki eddigi áldozatkészését is túlhaladva késznek mutatkozott *dr. Ofner Alfréd*dal és *Földes Lajossal* együtt arra, hogy *Fischt* megkeressük és kiszabadítsuk. Sajnos fáradozásunk sikertelen maradt. — *Fisch Emil*t mindenhol kerestük, csak természetesen ott nem, ahol már napok óta kínozták; a *Margit* körüti fogházban.

Fisch után lebukott a katonai vonal is, *Bajcsy-Zsilinszky Endrével* együtt. Utána mi kerültünk terítékre; *Kálmán*, *Staub* és én.

Bánhalmi a letartóztatást úgy kerülte el, hogy nevét úgy *Bay*, mint én kihallgatásunk alkalmával nem említettük. *Dr. Ofner Alfréd* pedig annak köszönheti megmenekülését, hogy a sorozatos letartóztatások után közös lakásunkról megszökött. — Ugyancsak így kerülhette el a letartóztatást *Szilágyi Emil* és *br. Korányi János* akiket lázasan kerestek szintén a véredek. —

A végzetes szombati nap! Mint az utóbbi hetekben minden idegölő esemény, baj és katasztrófa, amely ránk zúdult, letartóztatásunk is végzetszerűen szombaton (december 2.) következett be.

Az SS üzemben nehezen telnek a rossz előérzettel terhelt percek. De. 10 óra lehetett, amikor munkaasztalomhoz híret hozták annak az öt civil embernek érkezéséről, akikről nem tudtuk még, hogy a német Gestapo emberei. Amikor az ajtók elállításáról, illetve lezárásáról értesültünk, éreztem hogy nincs menekülés. Később bejött munkaszobámba *Ölscher* nevű munkafelügyelő, a *Dachau*-ból idekerült SS-örmester, akinek állatiasan kegyetlen egyénisége csak atavisztikus lehet. Lelkületét jólesően töltötte be a vérszaggal fűszerezett szituáció. Harsány hangon szólított és követve őt úgy éreztem, hogy utolsó óráimat élem. A műhely előterében öt férfit láttam *Kálmán* és *Staub* barátaimmal szemközt állni. Megfagyott körülöttünk a levegő a teremben. Megfelelő távolságra ültettek bennünket egymás mellé azzal az utasítással, hogy egymásra néznünk sem szabad. Most már öten néztek hármunkkal farkasszemet és várták az útban levő parancsnokot, *Grabau* főhadnagyot. Megérkezett végre *Grabau*, aki a Gestapo emberének tájékoztatása közben — úgyszólván — megtántorodott. Nem érinthette kellemesen annak tudata, hogy a vezetése alatt álló SS-üzem a felkelési mozgalom főfészke, élen az üzem munkavezetőivel. Úgy látszik gyorsan felfogta a helyzet demoralizáló voltát és súlyát. *Grabau* főhadnagy a Gestapo főhadnagyi rangban levő vezető pribékjeivel eltávozott az SS *Sonderstaab* főparancsnokához, *Bächer* alezredeshez. Mi pedig tovább vártunk. Az időközt, búcsút véve családomtól és életemtől megrendülten töltöttem. Már bele is törődtem annak gondolatába, hogy talán órákon belül bekövetkezik kivégzésem, hiszen a vád, amivel terhelhetek a legsúlyosabb, azonkívül nemcsak háborúban, hanem harctéren is vagyunk! Még ma is csodálkozom azon a metamorfózison, amin úgyszólván percek alatt átetem. Nem volt sok időm a gondolkodásra, megérkezett *Grabau* és megkezdődött összeláncolásunk. Engem *Staubbal* fűztek össze, közben a „szertartást” végző Gestapo véreb veszes fenyegetéssel sziszegte a fülemben: „*Sie Kriegsverbrecher*” és megindult a két Pol... kocsis a társasággal a *Margit* körüti fogház kapujához. Felvezettek bennünket a csendőrnnyomozók II. emeleti kínzókamráihoz, történetesen *dr. Balassa* csendőr főhadnagy hírhedt csoportjához. Az előszobában falnak állítva vártuk a fejleményeket. *Staub* és *Kálmán* után én kerültem sorra. Az inkvizíciós szobában nyolc emberbőrbe bujtatott vadállattal találtam magam szembe. Az öt német Gestapo- és három magyar csendőrnnyomozó vérben forgó szemei meredtek rám. Németek hallgattak ki ez alkalommal. Kihallgatásom kezdetén megnyílt az ajtó: egy emberi roncs vánszorgó alakja tűnt fel. Arra a kérdésre, hogy ismerem-e, nem tudtam válaszolni, mert mindaddig, amíg hangját nem hallot-

tam, nem ismerhettem fel *Fisch Emil* barátomat. Minden képzeletet felülmúlóan deformált emberi roncs állt előttem, ki sokatmondóan határozott hangon igyekezett szemembe mondani azokat a vádakat, melyekkel illethettek. Ebből megérezhettem a tendenciát. *Fisch* tudván, hogy szívtrombózison estem keresztül, meg akart kímélni a felesleges kínzásoktól. Így akarta tudtomra adni, hogy kár tagadnom, mert szereplésemről mindent tudnak. — Amikor cellánk felé meneteltünk *Fisch* oda is súgta *Staubnak*: „mindent tudnak, ne tagadjatok, mert agyonvernek benneteket is”. A III-ik emeleti cellasor előtt elváltunk *Fischtől*, előttünk pedig megnyílt a 98-as számú cella vasajtaja.

A cellában intellektusokból álló társaságot találtunk az úgynevezett Prónay néven ismeretes különítményhez tartozó fiatalembereket, akiknek nagy része fegyveres ellenállás részvételével volt vádolva. Borzalmas kép tárult elém. Eltorzult arcokból a megkínzás fájdalmas kifejezése. Vér és vér mindenkin, minden alsó és felső ruházaton. Délután 4 óra felé járt az idő és így nem volt már alkalom a kölcsönös interjúkra, mert el kellett helyezkedni még világosan a leterített szalmán. A régi lakók hangos diskurzusba fogtak, mi pedig négyen újoncok, — őszintén bevallom — félig letargikus állapotban néztünk a nagyon bizonytalan jövőnk felé. Gondolataimban cellánk ajtajának nyirkorgása zavart meg. Az ajtónál egy magas alak kontúrja tűnt fel, a fegyőr pedig gépies, monoton hangon szólalt meg, hogy helyezzük el az új vendéget. A sötétben sikerült az illetőt egy üres szalmapartra irányítani. Az új vendég pedig *Bay Zoltán*, az atomfizika világhírű tanára volt. Nem akartam a sötét cellában zavarni, éreztem a hangján, hogy fáradt. Én is annyira kimerültnék éreztem magam, hogy nem sok kedvet éreztem a társalgáshoz. — Átvirrasztott éjszaka következett. Feleslegesnek tartom az emóciók ecsetelését és igyekezni fogok azt az elkövetkező soraimból is kiküszöbölni. — Másnap *Bay* professor mellé heverve beszélgettünk a szomorú jelenről és a kilátástalan jövőről. *Bay* nyugalma és férfias magatartása imponáló volt. Melegen érdeklődött asszisztense, *Dalos György* sorsa iránt. *Bay* társaságától fosztott meg az a csaknem három órás kihallgatás, amit a csendőrnnyomozók társaságában töltöttem. —

A kihallgatás során siettem előrebocsátani, hogy szívbajos ember vagyok, tehát ütések, vagy kínzások esetén ki vannak téve annak, hogy nem lesz, aki a jegyzőkönyvet aláírja. Mászt nem tudtam most sem mondani, mint előző napon *Fisch* jelenlétében, legfeljebb *Fisch* régebbi magántermészetű mérnöki teljesítményeiről, amit szintén érdeklődéssel hallgattak. A kihallgatás tüzetesebb volt, mint az előbbi Gestapo-kihallgatás, a jegyzőkönyv felvétele pedig rendkívül nehézkesen ment. Abból kiindulva, hogy én hoztam *Pénzest* és *Fischt* *Bay* professzorral, illetve *Dalossal* össze, arra következtettek, hogy tudok *Szent-Györgyi Albert* professor hollétéről is. Ennek a kérdésnek feszegetésénél futott be — szerencsémre, — dr. Balassa csendőr főhadnagyhoz, aki kihallgatásomnál jelen volt, a hír, hogy *Szent-Györgyi* professor exterritoriális területet élvez, amennyiben a svéd követ vendége. Dr. Balassa csendőr főhadnagy nagy ambícióval indult el azonnal a külügyminisztériumba. A *Szent-Györgyi*-kérdéshez hasonló feszültségben folyt le faggatásom *Pénzes Géza* tartózkodási helyét illetőleg. Elmondottam, hogy *Pénzes* már őrizetbe vételem előtt bújdosott és nevetve közölte velem, hogy még feleségének sem árulja el búvóhelyét.

Példátlan szerencsével megúsztam tehát a kánpad megismerése nélkül e kihallgatást, mert megelégedtek nálam egyelőre a fenyegetések szemléltető módzataival. Barátaim nagy örömmel fogadtak a cellámba való visszavezetés után. Délután *Bay* professorra került a sor, aki nem is tért vissza a cellába, mert mint utóbb kiderült, szabadon engedték. Úgy képzeltük el, hogy *Bay* sikeres kiszabadulása érdekében nagy összeköttetések érvényesülhettek. Fel-

szabadulásunk után értesültünk arról, hogy *Bay* elbocsátásával a nyomozó hatóságok tulajdonképpen *Pénzest* remélték léprecsalni, azt feltételezve, hogy a megfigyelés alatt álló *Bayt Pénzes* fel fogja keresni. *Bay* azonban idejekorán, megfelelő módon értesítette őt erről.

Másnap, hétfőn reggel ismét nyílt a cellaajtó: *Kálmán Andor* kihallgatása következett. Szívszorongva vártuk őt vissza és megrendültünk a látványtól, ami visszajövetelekor elénk tárult. Összevert, összetört, megvillanyozott, agonygötört emberi roncs vánszorgott vissza. Napokig borogattam csontgyulladásos lábát és kezét, egyetlen, a Gestapótól nálam hagyott rongydarabommal, nyaksálammal, amíg 2—3 nap után talpra tudtam állítani. *Kálmán* után *Staub* vette ki bőven a villanyozásból részét, kinek erős fizikuma bámulatosan gyorsan kiheverte az átélt gyötrelmeket. Ahányszor megnyílt a cellaajtó, annyiszor éreztük torkunkban szívünk fojtó dobogását. Sohasem tudtuk ki következik. Ahányszor kivitték közülünk valakit, annyiszor osztoztunk mindannyian őszinte, mély részvéttel a kínzásra, rettenetes tortúrára ítélt cellatársunk sorsában. Tizenhat tagból álló, egymást nagyon szerető családdá kovácsolódtak össze a cella lakói. Két nap elmúltával már hozzá tudtam nyúlni az ételhez is. *Kálmán* egészségi állapota is örvendetesen javult. Reggelenként, miután fekvőhelyeinkről felkeltünk, természetesen nem öltözködni, hanem vetkőzni kezdtünk. Hiszen nemcsak felsőruhánkban feküdtünk le, de a felsőkabátot sem tudtuk levenni. Ami ruháinkban található volt, azt mind elvette a Gestapo. Irigykedve néztem tehát azt a cellatársamat, akinek olyan luxustárgy maradt véletlenül birtokában, mint egy zsebkendő. Eltűnődhettem az elmúlt rendszerek embertelen közönyén, a civilizáció megsűfolásán, azon, hogy luxusintézmények építése közben nem jutottak eszükbe börtöneink, ahol igen kis anyagi befektetéssel vízvezetéket lehet bevezetni. Nem a kényelem kielégítéséről gondoskodott volna ez az intézkedés, de a fertőző betegségek megakadályozása céljából miért kell, hogy a cellában 16 ember ürüléke 4 órán keresztül egy bedobott dézsában, árasza penetráns szagon keresztül a különböző fertőző betegségek baktériumait?! — A mosdó kiszámított vízadagja stb. stb.

Az elmélkedést mind gyakrabban zavarja meg cellánk ablaka alatt, úgynevezett golyófogó előtti vesztőhelyről a velőtrázó sortűzek robaja, ropogása. Legnagyobb megdöbbenésemre egy sötét este egymás után kilenc sortűz rázza meg cellánk ablakát. Érdeklődésemre megtudtam, hogy ilyenkor este a kivégzéseket a szabad[téri] színpadnál alkalmazott hatásos világítási effektusokat utánozva, reflektorok segítségével hajtják végre. —

A detonációk robaja a harcnak, Buda ostromának közeledésére mutatott. Visszafojtott lélegzettel figyeltük éjszakáról éjszakára a becsapódások, illetve kilövések szimptomáit. Olyan hírek kerültek be hozzánk, hogy az oroszok már Budakeszin vannak. Felcsillant a remény, hogy az elmenekült és bujdosó bajtársak első feladatai közé tartozik majd a mi felszabadításunk elősegítése. Ebben az illúzióban múltak a napok. Közben mindhármunkat autón ismét elvittek a Gestapo detektívjei kihallgatásra a megszokott recept és mód szerint. Négy órán keresztül láttak ez alkalommal vendégül bennünket, meglepetést jelentett számunkra, mikor hárman maradtunk *Kálmánnal* és *Staubbal* cellánkban. Nem tudtuk mit jelent ez?! Nem sokáig tűnődhattunk, mert másnap reggel átvittek bennünket legnagyobb meglepetésünkre abba a cellába, ahol *Fisch Emil*, *Stolte István*, *Patek*, *Moskovitz* és *Zempléner* egyetemi tanár tanyázott. A találkozás megrázó volt. Tudtuk, hogy a szomszéd teremben *Pénzes Gézáné*, *Makayné*, *Stolte* volt felesége és menyasszonya tartózkodnak. *Pénzes Gézáné*-nak, áldott állapotban levő elvtársnőnknek végig kellett szenvednie a kínpad

minden gyötrelmét. Hiába hivatkozott állapotára, hiába könyörgött irgalmat. Férje személyében nemes, nagy vadra vetette magát a vadászok, hajtók és véredek serege. Ott volt egyik cellában *Halász Éva* tagtársunk is, *Fisch Emil* 20 éves unokahúga, aki *Pénzes Gézánéhoz* hasonlóan megismerte a csendőrnymozók kinzöszközöinek széles skáláját.

Megélenkült cellánk élete. Rekonstruáltunk sok mindent, az ámulás nyomait kutattuk, melyet *Fisch* szerint katonai körökben kell keresnünk.

Három nap után sorakozó és viszik a társaságot az ügyészség fogdájába. Összinte örömeinkre innen szabadul szerencsésen *Staub* barátunk. Nem volt nehéz kiszámítani, hogy a „Szubme”-komplexum ügyészi kihallgatása és az iratok bírósági tanulmányozása hosszabb időt vesz igénybe. A fontos, sőt legfontosabb, hogy maradunk! Okoskodásunk szerint most már — órák múltán — lehetetlen a szállítás, hiszen a bécsi országút orosz tüzéségi tűz alatt állhat. Ebben bízni nagy hiba volt, mert a reakció, melyet a sopronkőhidi autóbuszokra való felpakolás jelentett, minden képzeletet felülmúlt. Lelkileg összeomlottunk! *Fisch Emil* összeláncolt párom eszelősen ismételtette: „Ez a vég!” De nem sok időnk van a meditálásra, autóbuszunk erős fegyveres kísérettel elindul velünk és dőcögünk a sötét éjszakában Sopronkőhida felé.

A fegyház magas kőkerítését éjjel 3 óra körül láttuk meg. Az elhelyezés gyorsan ment. Az egyszemélyes cellák ajtajai gyorsan nyíltak meg és még gyorsabban zárultak mögöttünk. Megfigyelhettem, hogy *Fisch* bal oldali, *Kálmán* pedig jobb oldali szomszédom. A sötét cellában kitapogattam fekvőhelyemet, de álom sehogy sem jött a szememre, pedig lerogytam a fáradságtól. Az egyedüllét borzalmasan hatott rám. A nosztalgia és a rémképek családommal kapcsolatban a legkínzóbb lelki gyötrelmeket jelentették. Láttam, hogyan hurcolja el feleségem egy véreskező Gestapo-hóhér. Lelki szemeim előtt ilyen és hasonló rémképek kergették egymást. — Másnap reggel kezdődött a két szomszédos cella falain keresztül az ismert morsejelek adása. A válasz jelezte, hogy barátaim vannak ott. Maródira jelentkeztem, de nem oda, hanem az ügyészségre vezettek négyünket *Patekkal*, *Moskovitzcal* és *Stolte* menyasszonyával. Az ügyész viszonylag meglepően jóindulatot tanúsított mind a négyünkkel szemben. Tudomásul vette a Margit körúton tett vallomásom visszavonását. Az ügyészi kihallgatás után cellámba visszatérve el is felejtettem, hogy előző napi reggeli leves óta nem volt még falat a számban, pedig már du. 4 óra felé jár az idő. Nem voltam éhes, csak kimondhatatlanul fáradt. Az erőm mindjobban cserben hagyott, úgyhogy az új III-ik emeleti cellámba való átkísérésem után aléltnan estem fekvőhelyemre. Azonnal el is aludtam. Nem lehetett késő este, amikor mély álmomból felébresztett a cellám ajtaját kinyitó fegyőr. Nevemet kérdezte és továbbment. Többé nem tudtam elaludni, megisméltődött az előbbi éjszakán lezajlott szenvedés azzal a különbséggel, hogy most már igyekeztem a filozófiámon korrigálni, igyekeztem beleélni magam abba a tudatba, hogy ne várjak szabadulást és igyekezzem magam beleélni abba a meggyőződésbe, hogy nincs szabadulás a német őrzsíráig. Ágyam szélén ülve, átmeneti kabátom feltűrt gallérjába dideregve húztam be a fejem és gondolataimba mélyedve vártam a pirkadást, amikor ismét nyílt a cella ajtaja. Marcona képű fegyházőr közölte, hogy öt óra, készülődjek, mert fél hatkor indulok vissza Pestre. Ex-tázisban kérek és kapok magyarázatot: szabadulok! Álomnak tűnt a jelenet és a sötét cellában tapogatózva, az izgalomtól megrészegülten jártam le és fel. Hét óra lehetett, amikor értem jöttek és én rablánc nélkül járhattam, kelhettem a fegyház labirintusában kedvem szerint. Lent találkoztam mindhárom társammal, kikkkel előző napon az ügyészi kihallgatáson voltam. Mind a négyen szabadultunk! Egyikünk sem értette a helyzetet. Megállapodtunk abban a fel-

tevésben, hogy az ügyész jól felírhatta mindünk nevét és címét. Dr. Szelecsényi Andor ügyvéd, akit családom és barátaim kiszabadításommal megbíztak, azt állítja, hogy neki köszönhetem szabadulásomat.

Nemrégiben alkalman volt találkozni egyik eddig ismeretlen védőmmel, dr. Damjanovics ny. hadbíró ezredessel, aki dr. Szelecsényi felkérésére vállalta úgy *Kálmán Andor*, mint az én sopronkőhidai védelmemet. Dr. Damjanovics, ki akkor Győrben tartózkodott, átjött Sopronkőhidára és tájékoztatása szerint *Kálmán Adorral* való tárgyalása után engedélyt kért a velem való beszélgetésre. A soros ügyész Damjanovics legnagyobb meglepetésére kijelentette, hogy ezt a kérést nem teljesítheti, mert „Ujvárit tévedésből sajnos elbocsátották.” Itt meg kell jegyezni, hogy utólagos információim szerint a bennünket elbocsátó ügyész — úgy látszik közismerten több, mint humánus magatartása és cselekedetei miatt, — már nem képviselhette a főtárgyaláson a vádat. Hogy mi lett az ügyész sorsa nem tudom.

A cellák ablaksoraira pillantva távozásom előtt, boldogságommal arányban volt a keserű fájdalom és részvét érzete barátaimmal szemben. Különösen nem tudtam beletörődni *Kálmán Andor* barátom ott-tartásában, hiszen az ellenem emelt vádak összehasonlíthatatlanul súlyosabbak voltak.

Tizenöt óras út után éjjel 11 órakor érkeztem meg Pestre a fegyház autóbuszán a Margit körútra. Fedetlen fővel, Kossuth-szakállal tettem meg az utat Soprontól a fegyház elbocsátólevelével a zsebemben. Tétovázva álltam néhány percig a fogház siratófala előtt. Hová induljak? Nem tudom merre van családom, az uccán való járás telve veszéllyel. Úgy határoztam, hogy a Margitszigeti pontonhídon keresztül a Katona József uccában levő régi lakásom házának légóparancsnokánál, *Virág Mihály* pénzügyminiszteri tanácsosnál keresek szállást. Így is cselekedtem és éjjel 12 óra után kopogtam be a Katona József uccai kapun, ahová minden baj nélkül érkeztem meg. — A megtett úton izgalom fojtogatta a torkom, mit csinál, hol és merre van családom?! Ez a gondolat, ez a kérdés zakatolt agyamban szüntelenül. Attól a gondolattól fűtve, hogy percekben belül mindegyre választ kapok, rohantam végig az uccákon. — Megnyílt a Katona József uccai kapu előttem, ahol a házfelügyelőnétől *Pap Lajosné*től, visszafojtott lélekzettel hallgattam a várva várt felvilágosítást családom helyzetéről. Megtudva, hogy idegen papírokkal jó helyen bújnak valahol, megkönnyebbült idegizzalattal indultam a lépcsőzetnek. *Virágné* és katonaszökevény fia: Laci, vendégszerető kedvességgel fogadtak. A reggeli órákban Laci fiú nagy örömmel vitte családomnak a hírt hazaérkezésemről, elhozta hozzám feleségemet, majd gyermekeimet, akiket a legnagyobb boldogságban ölelhettem magamhoz.

Megdöbbenő volt szegény feleségem leromlott fizikuma. Arcára rajzolódott az átélt izgalom minden fájdalma. Gyermekeim — úgy éreztem — ugyancsak mustrálják nagy súlyvesztésüket, ami a 25 kg-t is túlhaladta. Mariann és Gyuri okosak és magyarázat nélkül fel tudják fogni, hogy mi történt. Hogy apjuk aljas árulás áldozata és mindaz, amit távollétemben anyjuk kínos szenvedéseinek és saját tortúrájukon keresztül átéltek, magasztos célok jegyében történt. A fiatal emberpalánták szeméinek fénye büszke öntudatot árult el, tekintetükön keresztül érzem a vigaszt, hogy szívesen vállalták a mártíromság korai megismerését.

Mielőtt továbbmennék két fiatalember nevénél kell megállnom: *Virágné* fia, *Kummer László* tagtársunk az egyik, ki *Fisch* barátommal adott direktíva szerint pontosan hozta az Imrédy-pártban lefolyt tanácskozások, gyűlések anyagát és az ottani események híreit és terjesztette a földalatti újság példányait. Ezért

nem jár tőlem köszönet neki. Köszönöm azonban keserű és bizonytalan száműzetésem alatt nagyon magára hagyott családom iránt tanúsított gondoskodását, szökésük és bujtatásuk elősegítését. —

A másik fiatalember, áldott emlékü, megboldogult tagtársunk *Rafael (Raffay) István*, a Fővárosi Operett Színház igen tehetséges fiatal tagja. Gyilkos nyilas golyó végzett vele! Lelki szemeim előtt áll intelligens szép arca, amint lelkesen vette át és terjesztette a színházvilág berkeiben a „Szubme” által kibocsátott lappéldányokat. —

Egy napig élvezhettem a Katona József uccai jól kiérdemelt nyugalmat, mert váratlanul megzavarta a házat másnap hajnalban az a nagyszabású razzia, amely miatt hat órát voltam kénytelen az V-ik emeleten levő szárítófülkében megbujva tölteni. Eltanácsolásra úgy határoztam, hogy távozom innen is, mégpedig sürgősen! Még aznap este tíz órakor kísértetem el magam a katonai szolgálatból éppen szabadságon levő házfelügyelőmmel, az igen rendes és megbízható *Pap Lajossal* egy úgynevezett svéd védett házba, ahol a hátralevő időt egy kis konyhában nyolcadmagammal megbújva töltöttem. —

Ez az időszak sem volt veszélytelennek mondható. A nyilas banditák végvonaglása csak fokozta eszeveszett vérengzési vágyaikat. Már pergőtűszerűen dübörögtek az ágyúk s ropogtak a kézi fegyverek a város utcáin, de ők kopók módjára szimatoltak a házakban és vérben forgó szemekkel, éjt nappallá téve, kéjes kielégüléssel használtak fel minden lehetőséget a polgári lakosság gyilkolására. —

Az anarchia, az életbiztonság valószínűtlensége általános vonatkozásban elérte mélypontját! Ebben a helyzetben pillantottam meg egy kora reggel, a havas utcára kipillantva az első orosz katonát, ki meghozta felszabadulásomat.

Hosszú időn keresztül nem kaphattunk hírt Sopronkőhidán sínylődő barátaink helyzetéről, és sorsáról. A felszabadulás napvilágra hozta az ottani tragédiák sorozatát. Megtudhattuk, hogy *Fisch Emil*t és *Topa Jánost* kötél általi halálra ítélték, *Dalos György* 15 évi fegyházbüntetésének kihirdetése után felőrölt idegzettel cellájában önkezüleg vetett véget életének, *Szilágyi Sándor* sorsáról pedig a mai napig sem tudok.

Halász Éva nem régiben tért haza Németországból, hova Sopronkőhidáról hurcolták, megrázó élményeit ismertette unokabátyjának, *Fisch Emil*nek a síralomházban vele együtt eltöltött utolsó órájáról. Ugyanis *Fischnek* utolsó kívánságát teljesítették azzal, hogy ezt az időt unokahúga társaságában tölthette. Áldott emlékü *Emil* barátunk férfias bátorsággal viselte el a nehéz perceket. Családjának jövőjéért aggódva, elveihez szilárdan ragaszkodva és azokat utolsó perceiben is öntudatosan hangoztatva, büszkén vállalta a mártíromság életet követelő áldozatát.

Kálmán Andor barátunk miután végigszenvedte a fegyház és az elhurcolás minden tortúráját, célba érkezett, de hazajövele utáni negyedik napon sokat szenvedett nemes szíve megszűnt dobogni.

Felszabadulásom óta hat hónap telt el. Jegyzeteimben, „földalatti és feletti” emlékeimben kutatva szorongó érzéssel és fájdalommal állapítom meg, hogy vannak mártírjaink, kikről a nemzet — mulasztások következtében — nem vesz tudomást. Vádolnak e nevek:

Fisch Emil,
Szilágyi Sándor,
Dalos György

Kiknek érdeke, hogy munkájuk, harcuk, szenvedéseik feledésbe merüljenek? Kiknek érdeke, hogy a fegyház jeltelen sírjában porladó hős vértanúinknak még az emléke is elsikkadjon? Ők többet adtak nekünk, mint az életüket! Elsők között voltak, akik a szabadság zászlaját kibontották, mely alá állni olyan kockázat volt, amit vállalni akkor még — sajnos — kevesen mertek.

Szeretném felrázni bajtársaim és elvtársaim lelkiismeretét, beharsogva a nagyvilágba, hogy vannak ennek a kis országnak még névtelen hős vértanúi, akiknek emléke szent, szelleme maradandó. Életük és tragikus haláluk örök emlékként kell hirdesse a szocializmus és demokrácia igazságát. Elmúlásuk nem maradhat jeltelen, nem sikkadhat el, mert az eszme, melyet Ők képviseltek, melyért életüket adták, győzött és örökké élni fog!

Az utat, melyet a »Szubme« maga elé tűzött, a lehetőségek determinálják. Ennek jegyében tekintünk a hatalmas Szovjetország birodalom felé barátságukat keresve és jóindulatú segítségüket kérve, mélységbe és posványba taszított országunk felemelésének érdekében.

Budapest, 1945. augusztus 1.

Ujvári Miklós.

Eredeti, géppel írt másolat. — OL Z 221. 67. csomó, 489. dosszié.